

Az SZKP XX. kongresszusa alapjaiban rengette meg a világ politikázó közvéleményét. Legfőbb sajátossága, hogy aktivizálta a társadalmak azon csoportjait is, amelyek korábban csak elszenvetői voltak a politikának

Őszinte szembenézés vagy kommunista marketing a vörös birodalomban?

Bertalan Péter

Az egész világ feszült figyelemmel várta a Szovjet Kommunista Párt XX. kongresszusát. 1956 februárjának közepén körülbelül kétezer sereglettek a Kremlbe, ez volt Sztálin három évvel korábban bekövetkezett halála óta az első összehívott pártkongresszus. A kongresszuson 1436 küldött vett részt 7,2 millió párttag és tagjelölt képviselőben, és 55 külföldi kommunista- és munkáspárt képviseltette magát, türelmetlenül várva, hogy a „bölcshöz” halála utáni politikai irányvonalat az SZKP kijelölje.

Váratlan fordulat

A küldöttek zöme a párthierarchiában középszinten elhelyezkedő kádár volt, de jelen volt a kommunista világhálózat több jelentős vezetője is, csupán a jugoszlávok maradtak távol. A rendezvény lassan csordogált, a napirend teljesítése tíz napot vett igénybe. Először a Központi Bizottság első titkára tartotta meg maratoni hosszúságú beszámolóját, amelynek felolvasása hét óráig tartott. Hruscsov aláhúta a békés egymás mellett élés szükségességét, elutasítva ezzel Sztálin végsőig megreven képviselt nézetét az újabb világháború elkerülhetetlenségéről. Bulgariya miniszterelnök az ötvenes terv eredményeit és kilátásait elemmezte. A nagyvilág az eseményeknek először csak egy erősen kozmetikázott, a konspiratív kommunista logika szerint szerkesztett változatát ismerhette meg. Az előzetes tervek szerint a kongresszus február 25-én befejezte volna a munkáját, a küldöttek többsége már a hazatéréshez készülődött, amikor egy rendkívüli tanácskozássra hívták őket össze. Ennek tematikája, napirendje szigorúan titkos volt, ám a konspiratív vörös koreográfia szerint az ülésen elhangzottakat valószínűleg előre kiszivárogtatták.

A szigorúan bizalmas hírek előbb a moszkvai szállodákban időző külföldi küldöttekhez, majd a következő hónapokban lassan az egyszerű kommunista párttagokhoz, a szovjet birodalom minden polgárához és a világ közvéleményéhez is eljutottak.

Hruscsov taktikája

A kongresszus csúcspontja a február 24-i titkos ülés volt, ahol Hruscsov teljesen meglepte hallgatóságát. Expozóját Lenin és Sztálin kapcsolatának elemzésével kezdte, Lenin politikai végrendeletét idézve aláhúta, hogy Lenin váteszi előrelátással figyelmeztetett utódja féktelen hatalomvágyára és kiszámíthatatlanságára. Megemlítette, hogy harminc évvel korábban Sztálin milyen embertelentül viselkedett az akkor már haldokló Lenin feleségével. Becsületlen kommunisták ezreinek letartóztatását, kivallatását rendelte el, hogy aztán törvénytelen koncepciók percekben eltűnése likvidálja vagy kényszermunkatáborokba küldje őket. Hruscsov taktikai okokból, anélkül, hogy elhatárolta volna magát Lev Trockij likvidálásától, határozottan megvonta a sztálini tisztogatások kegyetlen mérlegét. Az 1935-ös Központi Bizottság 139 tagja közül 98-at kivégeztek, a Mihail Tuhacsevszkij marsall elleni per után ötezer katonatisztet likvidáltak, a XVII. pártkongresszus 1966 küldöttje közül csak 856 élte túl a tisztogatásokat. Ezután szisztematikusan megkezdte Sztálin addigi, a szovjet társadalomban kikezdehtelen dicsőséges hadvezéri mítoszának lebontását. Hruscsov erőteljesen hangsúlyozta, hogy Sztálin nem hallgatott a német expanzióval kapcsolatos sok figyelmeztetésre, naivan hitt a Molotov-Ribbentrop-paktumban. A német bevonulásról szóló első híradások után lemondott a védekezésről, a támadó német

A nevezetes XX. kongresszuson már hiányzott a generalisszimusz portréja Lenin szobra mellől

csapatoknak csak így sikerülhetett a gyors, akadálytalan előrenyomulás. Leleplezése sorában az egyik legmegdöbbentőbbnek az tekinthető, hogy Sztálin a német támadás elől el akart menekülni, csak a Központi Bizottság tagjai tudták arra kényszeríteni, hogy Moszkvában maradjon. Tévés az a toposz, hogy a szovjet csapatok győzelme neki köszönhető, hiszen Sztálin még egy térképet sem tudott megfelelően értelmezni. Tábornokai véleményét figyelmen kívül hagyta, lesöpörte az asztalról, minden katonai siker után ő aratta le a babérokat. A több évtizedes korlátlan hatalomgyakorlás Sztálint szörnyeteggé változtatva, paranoid, gyanakvó, hiú személyisége milliók szenvedését okozta. Hruscsov kissé hatásvadász módon beismerte hallgatósága előtt, hogy amikor a generalisszimusz hívatta, mindig halálféltelme volt. A figyelmes szemlélő már a kongresszus korábbi szakaszaiban is érezte Sztálin „posztumusz” csillagának hanyatlását, de arra senki sem volt felkészülve, hogy Hruscsov frontális támadást intéz Sztálin politikai öröksége ellen. A beszéd első részét többször félbe is szakították azzal, hogy Sztálin nevének elhangzása-kor a régi reflexeknek megfelelően ösztönösen talpra ugrottak, rituális tapsban törtek ki. Amikor négy óra múlva Hruscsov befejezte beszédét, a legortodoxabb bolszevikok előtt is világossá vált, hogy a főtávkár fenekestül felgorgatta a hivatalos szovjet történelemszemléletet. A leleplezés társadalmi fogadtatása, Hruscsov saját értékelése szerint, egyöntetűen pozitív volt. A jövőben az a kérdés tornyosult a Politbüro tagjai előtt, hogy Sztálin korábbi követőjeként, ezen tények és információk birtokában, hogyan folytassák a hatalomgyakorlást, milyen módon vezessék

a Szovjetuniót? Mindnyájan Sztálin hallgatóságos cinkosai, tettektársai voltak, együtt dőzsöltek vele, hosszú ideig kritika nélkül keresve kegyeit. Hruscsov beszédének alapja és a szembenézés nem őszinte megbánásból fakadt, egyfajta „kommunista marketing”, a Hruscsov-„brend”, imázs kialakításának szándéka is meghúzódhatott mögötte. A meglepő őszinteségi roham megfelelt a pártfőtávkár egocentrikus, bizonyos értelemben agresszív személyiségének. A küldöttek megzavarodtak, megosztottak voltak, sokan határozottan félték. A hallgatóság sorában fülől KGB-tiszt feljegyezte „halálos csönd volt, a légy zümmögését is hallani lehetett”. „Nem mertünk egymásra nézni”, idézte fel emlékeit egy másik résztvevő. „A szegénytől, a megdöbbenéstől lebénultunk”, emlékezett a harmadik. A küldöttek kitérődtak a teremből, egyetlen szót lehetett mindenfelől hallani: „Igen!”

A Sztálin-mítosz leomlik

Hruscsov beszédét kezdetben titkolták a nyilvánosság előtt, mert attól tartottak, hogy a szovjet polgárok nem tudják befogadni a vezér mítoszának hirtelen lerombolását. Ennek ellenére hamar világhosszúvá vált, hogy a történelemnek gyorsan híre megy. A Lengyel Kommunista Párt a fordítást egy hónapon belül minden alapszervezetéhez elküldte, ami ezután kiszivárogtat a tágabb közvéleményhez is. Az izraeli titkosszolgálat Varsóban hozzájutott egy példányhoz, és gyorsan továbbadták a CIA-nak. Tavasszal a nagy nyugati lapok külön mellékletben jelentették meg, kendőzetlenül tárva a világ elé Hruscsov megdöbbentő szavait. A szembenézés őszinteségéről azóta is vitatkoznak a történészek.

Veljko Micsunovic, a Szovjetunióba frissen akkreditált jugoszláv nagykövet később így emlékezett meg a történelekről titkos naplójában, még Moszkvába érkezése előtt: „Hruscsov még a zárt ülésen sem tett említést az ártatlan szovjet polgárok millióiról, akiket a szovjet vezetők halálba küldtek, elsősorban néhány jól ismert személyről, az SZKP magas rangú tagjairól beszélt, akiket ártatlanul végeztek ki.” Azt sem ismerte be, hogy Moszkva ráerőszkolta volna „az ártatlan és jóra való emberek kivégzésének ezt az embertelen rendszerét Kelet-Európa mindegyik államára”. Két hónappal a beszéd elhangzása után, amikor bemutatkozó udvariassági látogatást tett Hruscsovnál, Micsunovic megdöbbenve konstataulta, hogy előszobájában Lenin képe mellett még mindig ott függ Sztálin portréja is. A Pravda-ban február 28-án egy összegző cikk jelent meg, amelyben Engelstől, Marxtól, Lenintől kölcsönözött idézetekkel igyekeztek bebizonyítani, hogy a marxizmus első képviselőitől távol állt a személyi kultusz kiépítése. A cikk elemezte a mezőgazdaságban és az ideológiai munkában elkövetett vézetes hibákat, amelyek egyik fő oka Sztálin ceszaramánias hatalomgyakorlása volt. A Sztálin-mítosz lebontásának következő lépése, hogy lemondják a halálának harmadik évfordulóján megrendezendő grandiózus ünnepeket, ez azonban szülőhazájában heves tiltakozásokat, kemény vitákat eredményezett a központi államhatalommal. Hruscsov ekkor még nem tudta realizálni azt a tervét, hogy Sztálin holttestét eltávolíttassa a Lenin-mauzóleumból, később azonban ez is megvalósult. ■

A szerző a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár tudományos főmunkatársa

Nyikita Hruscsovot 1953 szeptemberében választották az SZKP KB első titkárává
Források: Wikimedia